

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелзэн

№ 19 (16179) 2000 чылдың февраль 17, четверг

Ат салган шагы Садар өртээ 3 рубль. 20.00

ТР-нің Чазаанда

ЧУГААЛАЖЫРЫ-БИЛЕ КИИРЕР

Тыва Республиканың Чазааның февраль 15-те болган ээлчегин хуралына "1999 чылда Тыва Республиканың республика бюджетин дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер болгаш немелделер кириер дугайында" ТР-нің Хоойлузунуң төлөвилелин бир дугаарында чугаалашкан. Тыва Республика эртен чылын бюджетте көрдүнгенден хой акшаны төлөп алган, ыңчанга хоойлуга немелделер кириери чугула болу берген. Хоойлу төлөвилелин Дээди Хуралга чугаалажыры-биле чоруткан.

"2000 чылда Тыва Республиканың бюджетин дугайында" ТР-нің Дээди Хуралында чугаалажыры-биле кириер Тыва Республиканың хоойлузунуң төлөвилелин хуралга сайгарган. ТР-нің Сан-хөө яамызының сайды М. К. Нурзат бо талазы-биле илеткелди кылгаш, бо чылын

бюджетте көрдүнген акша-көпөек эртен чылдан көвүдээнин демдеглээн. Хоойлу төлөвилелин хынамчалыг белеткеп, дөрт уда сайгарып чугаалашкан. ТР-нің Чазаа Баштынын орадакчылары В. М. Оюн, В. Г. Вальков, В. Д. Хемер-оол, И. Н. Товариштай, В. П. Нико-

лаева, В. Ш. Оюн болгаш Чазаа кезигинери хоойлу төлөвилелин чүүдүгүзүп деткээ. Ону ТР-нің Дээди Хуралында чугаалажыры-биле кириер дугайында доктаалды Чазаа хулээп алган.

Ш. Д. Ооржак сөс алгаш, 2000 чылдың республика бюджетин дугайында хоойлуну хулээп алырын дүргелдирин, ону камгаалаар кемчелгери алырын, бюджетти күсүдери-биле шудургу ажилдарын онза-лап айткан.

Тыва Республиканың бюджет адырынның организациаларын ажилдакчыларының күш-ажыл төле-

вириниң талазы-биле Чагыс аай тариф четкизиниң шалын хемчээлин өстүрер дугайында доктаалды федералдыг хоойлуга дүшүтүр ТР-нің Чазаа хулээп алган. Ону 2000 чылдың январь 1-ден эгелеп боттандырып кириер.

Тыва Республиканың Сан-хөө яамызынын чанынга Тыва Республика талазы-биле контроль-ревизион эргелелин тургузар дугайында айттырны чугаалашкан, он кижж составта эргелелди тургускан.

Россия Федерациязының Президентизиниң сонгулдарын белеткээр болгаш

эрттирер ажилдары организастаар сонгулдарла комиссияларына дузаалаар дугайында айттырны сайгарып көргөш, бо талазы-биле Чазаактын хемчеглерни бадылаан, ТР-нің Чазааның ажилдын комиссиязын тургускан.

Девискээрлер аразынын "Сибирь дугуржулгазы" ассоциациянын Чөвүлелин хуралы февраль 18-те Иркутск хоорайга болуп эртер. Оон ажилынга киржиген Тыва Республиканың делегациязынын составын ТР-нің Президентизин Ш. Д. Ооржак баштадыр бадылаан.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Оон-моон

Чаа ном Бо үеде чугула херек

Сурагыл эртемен-чогаалчыс Кенин-Лопсан Монгуш база бир номну номчукчуларынга белек кылдыр сөннээ. Ол болза мурунда үнген "Тыва чоңунуң бурунгу журлары" деп дептериниң уландызы, ийги кезээ болур. "Тыва чаңчыл. Тыва чоңунуң ыдыктыг чаңчалдары" деп ном-дур. Оон кижиниң төрүттүнгенден эгелээш, ону ажаарына чедир сагылгалар, чаңчалдар, езулаларын билип ап болур. "Езулалдар" деп ангы эгелден дыка хой солун, ажыктыг чүүлдерин номчукчу, ылангыя анык кижж, билип алыр. Бо бүгү материалдарын билдингир этнограф 50 чылда дургунда чып келген.

(Бистиң корр.).

Ажык эжикти шеглээр

Россиянын Федералдыг кызыгаар албанының Забайкалье девискээр делди бодунуң январь айда кылып чоруткан ажилын түннээ. Ол үениң дургунда 28 кызыгаар үрекчилери туттурган. Оларнын бирээзи Кыдаттан Россия кырып бар чыткан, артык кызыгаар үрээшкенине тыва-моол девискээрге болулаан. 22 кызыгаар үрекчилери Моолдан мал оорлап чоран Россиянын хамаатылары болган.

Чөөн чүк улустарынын Шагаа байырларын таварыштыр ону төрзүн чуртунага демдеглээр-биле Моолдун болгаш Кыдаттан келген аалчыларывс хөй-биле чанып эгелзэн турган. Ол чорук кызыгаар албанынын эрттирилге пунктуларынын ажилын нарыдаткан. 1000 ажыг даштыкы хамаатылар шын эвес кылдыганын азы өттүндүр кылдыганын меге

документилер көргүскөш, кызыгаарны эрте бээрин орадашкан. Оларнын чамдыктары өске кижж документилери-биле-даа эртегин болааннар. Олардан 30 даштыкы хамааты Шагаа байырларын бистин чуртувуска эрттирер ужурга таварышканнар, чүге дээрге кызыгаарны хоойлу езууга эртин, чанып шыдааннар. Чурум үрекчилерге онааган штрафтын түңү 800 муң рубль болган. Унелиг кештер, эмнер, спирттиг суук чүүү чажырып эрттирер чыткаш, туттурган кижилер 3500 рубльге торгаткан. Оон 9 кижиден хоойлу езууга эвес эдилеп чоранын боочепсекти хавырган.

Олег ТИТОВ.

Россиянын федералдыг кызыгаар албанының Забайкалье девискээр эргелелинин подполковниги.

Төгөрик стол

БИСТИН НОМЧУКЧУЛАРЫВЫС-СИЛЕРНИН КӨРҮКЧҮЛЕРИЧЕР

Эртен четверге С. Пюрбю аттыг Улусчу чогаалдыг божинынын хуралдар залына культура ажилдакчылары — ТР-нің Культура болгаш кино яамызынын сайды Чылгыч Ондар 1999 чылда республиканың социал-экономикиг хөгжүдээзиниң дугайында Тыва Республиканың Чазааның Отчөдү-биле таныштырган. Аңаа хоорайнын культура албан черлеринин ажилдакчылары, удуруткучулары болгаш кожуунарынын культура килдистеринин эргелекчилери база "Шын" солун редакциязынын журналистери киришкен. Чазаа Отчөдүн дыйнаан соонда, аңаа хамаарыштыр сайгарылган чылын кылып чоруткан ажилына "ортумак" деп демдекти салып, чүгээр деп үнелзэн.

Хурал республиканын культура амыдыралына Чылгыч Чимит-Доржуевич элзэн доктаган. Кызыл хоорайда болгаш кожуунарда культура одагарынын материал-техниктиг байдалына, кадрлар-биле хандырылганына, чоңунуң чагаа-бижик болгаш хомудалдарына хамаарыштыр кылып чоруткан ажилдарын ол илеткээ.

Хурал соонда журналистер культура ажилдакчылары-биле төгөрик столду улай эрттирген болгаш сайтка тодарай айттырлары салып, харымзын алган. Оларнын чамдыктарына доктап, номчукчуларывска таныштырды.

Корр.:—Чылгыч Чимит-Доржуевич, "Шын" солунуң редакциязына Тыванын ирак-узак кожуун, суурларын чуртакчылары сөөлгү чылдарда артистер концерт оюн көргүзүп келбей турарынын дугайында хомудак бижип турар. Ону чүгү деп тайылбырлаар силер?

Чылгыч ОНДАР:—Шын айтырдыр. Шынап-ла, сөөлгү үеде ирак-узак черлерге артистервис четпейн турар. Оон кол-ла чылда чыгышны билдингир — акша-төгөрик, кывар-чаар материалдар айтыры-ла болгай. 1994 чылдан бээр чүгү машина-техника деп чүгү албаан бис. Эрги автобустарывс шыдажып чоруп турар. Артисттерни командировка чорудар дээрге, аштаным-чмениринге, аалчылар бажинынга чуртааны дээр төлээринге акша чедипсөө боор-дур. Ынчалза-даа аңаа чылдаганааш, ажыл кылбайн орап болзувусса, хоржок, кан-

концерт-оюн көөрү база ховартап турар-дыр. Моон сонгаар-даа акша тыптыргала, артистервис чорудар бис. Олар боттары-даа гастрольдакап турарлар.

Илья МОХОВ, Улуг-Хем кожуунуң культура килдизинин эргелекчизи:—Бистин кожууну артистервис хомудатпайн турар. Эртен чылын 30 ажыг коллективтер бистинге концерт-шн көргүзүп чордулар. Ынчалза-даа сөөлгү үеде бир берге айтырып тыттып келди. Кандыг-даа документ-бижик чок улус келгеш, "бис сена арендазын төлөп бээли, концерт-оюн көргүзүрүн чөпшээрер" деп кээр. Чөпшээреске, хордап, хомудар боор чүгү-дир.

Чылгыч ОНДАР:—Концерт-оюн көргүзүп келген артистер тускай лицензиялыг болур ужурул. Ол чок болза, хулээп албаанар.

Корр.:—Чылгыч Чимит-Доржуевич, В. Коп-оол аттыг хомужуш театрынын коллективин хөй аныз аттарлыг концерттерин чоңа бораалагып турар-дыр, ыңчалза-даа номерлер катаптыны турар таварышталар хөй боор-дур. Чүгү аныгыл Театр-кол режиссеру Алексей Ооржак ажилында үнген деп дичналды, чүгү ыңчангы ол? Ам кым ажылдары?

Чылгыч ОНДАР:—Репертуарга хамаарыштыр сагындырынарны Тагалаан демдегелп алгаш, коллективинге дамчыдып чедирзин, хемчээп ап, сайгарылганы кылзын. А кол режиссерга хамаарыштыр бодулар харылап ор шыкажыл силер (репертуар дугайында). Менээ Алексей Кара-оолвич үш катап билдиршикин бижиди. Үш

дугаар кээрге, ам канчаар боор, ыңча-ла шеер эвес. Богу база "организастыг ажилдардан турултум, чогаалдыкы ажылга шаптыктыг-дыр, аңаа тургузукчу режиссерлар, чогаалдыкы ажилды күштедирер болдалды мен" деп тайылбырлаар, чөпшээршим. Билдиршикенин боду киригеш, оон соонда хомудак эгелээр боор, элдеп чүгү-дир. Чазаа, яамы детки-вес-тир дээрге, кайын боор, байгы-ла бис деткии келдиис шыкажыл. Кайнаар-даа чоруур ажил-херектерин аайлажып, дугуржул берип келдим.

Эки ажилдап чораш, делди баар, могаттынп эгелээр-дир. Солутунмас кижж чок джир ийик чоп. Ону чүгү бодавасыл? Ону кым-даа билдиршикин бижж дивзэн-не болгай, ыңчаар чаннаарга, чүгү деп билдирим ам, че? "Сылдыс аары" деп билер апаар-дыр. Бир эвес ам келгеш, ажилдарым ол дээр болза, чөпшээрээр бис, ажилдазын. Амдызында Альберт Хомужу кол режиссерунуң хулээлгезин күсүдип ажилдап тур. Анык кижж-дир, чоп депшидип болбас деп. Ажилдарын көрүп тургаш, шийтпирээр алаар.

Корр.:—Төл төлөвденеге А. Дибровуң "Антропология" деп дамчыдылганына 2 хонук бурдунгар Зоя Кыргысвна Кыргыстын өөреникчилери анык хөмейжилер дөрт эфирге үнүп, боттарынын уран талантынын хөй миллион көрүкчүлөргө бараалгалы. Холчок эки, чорук-тыр деп ол-бо чуртардан корукчулар дораан телефоннап, могаданын оларга илередип турду. Ынчалза-даа Төл төлөвденеге үнөр, дөрт эфирге үнөр улус ык белеткелди

болур болза, деп күзээшкн бар ийин...

Чылгыч ОНДАР:—Ындыг болбас аржак. Бүдүн чоңун адындан үнөр улус кижж белеткелди болур ужурул, чугаа турбас. Бо оолдар, уругларын Зоя Кыргысвна боду чедир берген кижж-дир. Мен билбээ-даа мен, та кайын акша-төгөрик тып алган улус ийик. Менче база улус-чон дораан долган келди, ийе. Күдөк сайт дораан чугаалады. Төл төлөвденеге үнүп турарга, эки болбайн канчаар харын, ыңчалза-даа бөдүүн айтырларга таптыг тодарай хары берип шыдаваска, багай болбайн канчаар. Сагындырны хулээп албашаан, моон сонгаар шилиде, хыналданы шыгырадып, репертуарын эки сайгарат талазы-биле ажилды күштедирер бис.

Константин ХЛЫНОВ, "Хөмей" төвүнүң дарганынын орадакчысы:—(Журналистке) Силер ол талазы-биле Зоя Кыргысвнанын боду-биле кээрге чугаалажып көрүнер даан, чүгү диле чамдык улус ол дамчыдылганы тергини эки деп үнелеп турар болду ийин.

Корр.:—Мен Зоя Кыргысвонга хамаарыштыр шүгүмчүлөп кылбадым. Ийни белеткелди күштедирери чугула деп чүүлдү демдегелесдим.

Чылгыч ОНДАР:—Дамчыдылганы кымны канчаар хулээп алыр улустун ийни денеленден база хамааржыр. Чамдык улус эки-даа, өскелери багай-да дээр-дир, че, харын. Сагындыр чөптүг-дур, чүгү хулээп албас, 30-даа чыл ажилдаан болза, аңаа

КӨДЭЭНИН АЙТЫРЫМАРЫ—ПУТИННИН КИЧЭЭНГЕЙИНДЕ

"Чер дугайында айтырны хөлдү эрттир политикадыг каапканындан оон езулуг ээ кижиниң холунче шилчириин арга, оруктары мунгашталган. Ындыг болганда бо байдалдарга күрүенин ролу тодарадыкчы болур ужурул" деп, февраль 11-де Красноярга болуп эртен агроулеттур комплекзин айтырларынга делегация хоблашкан Бугу-россиян чөвүлөп хуралына чүгү чугаалап тура, РФ-тин Президентизинин албан-хулээлгезин күсүдип турар В. В. Путин медгелзэн дээрин "Комсомольская правда" солунуң тускай корреспондентизин Сергей Чугаев бодунуң чүүлүнде бижээ.

Журналисттерин бижип турары-биле алырга, Путинниң чугаазы оон көдээ ажил-агы адырынга хөдөлүшкенинниң программаның үндөзүлгөсү. Программаның кол сорулганы—Россиянын аш-чөмү талазы-биле айыл чок чоруун хандыраар. Ону күсүдирин арга-хоргалары — орулгалыг болгаш беримчелиг ажил-агыларын деткири, күрүенин контрольдаар ролун, ылангыя чингелдер болгаш чөвүлөп адырынга күштедирер, чуртун бараан бүдүрүкчүлери камгалаар. Февраль 11-нин эртеннде Владимир Путин Крас-

нодар крайнын бүдүрүлгелери-биле таныжылганын эгелзэн. Сүт-бараан фермазына вертоллеттуг ужул четкен, ук бүдүрүлгө чериниң чоргааралы — хүнде 50 литр сүт берип турар инекти аңаа көргүскен. Ынчалза-даа хүнүң эн кол болушкуну — Красноярга болуп эртен театрына Путинниң чугаазы болгаш чугаажок.

Ажы-биле алырга, бо болза Президентизинин албан-дужаалына кандидат Владимир Путинниң россияни элита-биле таныжылганы болган. Ук ажил-хемчегге Строев, Россель, Аушев, Шаймиев дээр чижектиг губернаторлар болгаш президенттерин киришкени таварыла эвес. Ийитизи-биле чурттуң 40 регионунуң удуруткучулары чөвүлөп хуралга киришкелер.

Путин-биле кады Москвадан келген команданың составы база көрүштү — орадакчы премьерлер Шойгу (эрге-чагырганын системанында ол Путинниң соонда ийи дугаар кижж болуп бар чыдар), Шербаков, Одаар чүүл яамызынын баштыны Калужный, экономика сайды Шаповалов.

Путин Красноярга чөвүлөп хуралдын бүдүзүңүдө ужул чедип келген. Самолеттан дүжүп келгеш-ле, аэропортка ол Кавказга

россияни шериглерни командылакчызы генерал Казанцев-биле чугаалашкан. Чүнүң дугайында чугаалашканы оларнын кайызы-даа мыттап бербээ. Ындыг болжак, сөөлүредир журналисттерин Чечняда федералдыг шериглерниң хөдөлүшкенинери канчаар үнелеп турарынын дугайында айтырыныга В. Путин "тулган" деп харылаан.

Бо удаада база политика оюп кааптары болдунмай барган. РФ-тин Коммунисттиг партиязынын хартаачызы Геннадий Зюганов Путинни дебаттар чеге кыйгырып, бодунуң экономиктиг программасы-биле мактанганы бугүдөгө билдингир. "Ук кыйгыны канчаар хулээп көрүп турар силер?" деп айтырды. Президентизин хулээлгезиниң күсүдүлгезин коммунисттерин программалыг документизинге чигинген сектилин илереди, ул документ чүгү чеди борбак кезектен тургустунган дээрин медгелзэн. Путинниң чугаазы-биле алырга, оон программаны белеткээринге бодун институту — Стратегтиг шилчилелдер төвүн тургускан болуп турар. Ындыг болганда, оон программазы езуулуг-ла долу хемчээлди, бижырмача-де ужул чедип келген. Самолеттан дүжүп келгеш-ле, аэропортка ол Кавказга

Улуг Хуралдын сонгулдары

ИДЕПКЕЙЛИГ БОЛУҢАР

Улуг Хуралдын сонгулдарын бо чылдың март 26-да эрттирер дээр болгай. Чеже-даа ол-бо деп чылдаганаан чугаалап, ул сонгулданы чорутпас сорулганы "чангыс хүн озалдан", азы федералдыг хоойлу хажыттыг джип, доктор-моондак салып турбуже, Улуг Хурал сонгулда март 26-да албан болур. Чүгү дээрге бо айтырыг талазы-биле

сонгуурунун айтыры республиканы иштик херээ болур. Ынчангаш Улуг Хуралче сонгулда чорударына хөй шуугаазынар-биле чамдыктарын шаптыктаар дээр күзөл-соруу бүдүзүн. Амгы үеде чер-черлерде Улуг Хуралдын кижжигунеринге кордакчыларын депшидилгез эгелей берген. Маана онза-лайлап чугаалап каар чүүл болза, депшидилгелер февраль 25-те төнер, ыңчангаш Улуг Хуралче кандидат болуксаан кижилер дүргүдээр чугула-дыр.

Улуг Хуралче кордакчыларын ийни саны 500-600 чедип болур. Чүгү дээрге бир олут дээр ортумак-биле үш кижж кордакчылар болза, 250-ге үштү көвүдөдиптир. Мынча кижиниң программаларын массалыг информация чепсеттеринге чырылары болдунмас. Кандыг программалар туруп болур деп ыңчангаш? Улуг Хурал дээрге хоойлу жужулуга азы өске кандыг-бир эрге-чагырганын органы эвес шыкажыл. Ынчангаш чер-черлерин боттарына эки шилдигени чорудар ужурул. Улуг Хуралдын сонгулда кампаниязы эгелзэн, ыңчангаш маана идепкейлиг болуп, харымсалгалыг болуру чугула.

(Бистиң корр.).

ДЫҢНАДЫГ

Тыва Республиканың Дээди Хуралынын (Парламентизиниң) ийги чыгыжынын депутаттарына
Дээди Хуралдын чээрбиги сессиязы бодунуң ажилын февраль 23-те 9 шакта Дээди Хуралдын хуралдаар залына эгелээр.

Хоозураашкындан — оттуушкунче

“ДЕТКИР-ЛЕ БОЛЗА АЖЫЛДААР БИС”

Сөөлгү чылдарда республиканың кайы-даа булуңтарында суурларга чеде бергеш, кижини сагыш-сеткили дораан-на ундарай бээр чүүлдерни эскерип чор мен. Ол чүл дээрге — ээнирер, элейип туруп калган бажыңнар, сонгалары карарып холзалган, кырышалары чанашталып калган машиналар гаражтары, машина-трактор мастерскаялары-дыр ийин. Каш-ла чылдар мурнунда ол гаражтар, бажыңнар, мастерскаялар чонунч оргоаралы — бедик, чагай, караштыр агартыр чугайлап каан оран-савалары-ла болгай.

Кызыл — Чадаана баар чазаглыг оруктун мырыңай кыдында чыдар Арыг-Узун сууру көрүндер даан. Ол бедик, чагай оран-савалар конзайтыр хоозурап калган турарлар. Ол оран-савааны долуп турган техника, дериг-херексел кайдал? Амгы үеде оларны ээлери кайда, чүнү кылып турарлар? Анык-ескен ол кижилериниң кол өзээ бооп өзүп, немежи орган болгай. Олар ам чүнү кылып, анык-чалы амыдыралын кайың, чүден эгелеп турарлар? Бо бүгү айтырылган мени дыка-ла холзедип чоруур ийин.

Хей-ле бодалдарга азылкан олурумда, өшкү ажил-агылгы “Эйлиг-Хем” совхозка анык малчынар хуралы болуп деп, чар динчалды. Кулактарыма бузурейип, шымдай-ла “Эйлиг-Хем” совхозтун конторазына келгеш, ол албан чериниң бичеккер херим кыдында болук ололдар: “Хуралдары эгеледи бе, думчалары, силер оң киржикчилери силер бе?” — деп сонуургадым. Шынап-ла, хуралдын киржикчилери эрлер бол-

тирген совхоз директору К.Т.Дақыр-оолду, суму даргазы Т.Д.Чечек-оолду, олурушкан хурал киржикчилерин дувуретпес чүве-ле чок: 1992 чылдын үезинде турган малдын бажы өзөрүндөн кызырлып эгелээр. Малчынарның амыдырал-хандырлыгынын байдалы кудуку денелде, а бөгүнгү анык малчынарның чырык чок, радио, телевизор, солун көрбөй турар дээш, аныктарның “болган болза” дээр айтырылганы баш ажыг. Анык малчынар Олег Оспакай, Сергей Комбу, Саглай Дақыр-оол дээш, өскелер-даа мал ажылының бергелерин улуг арга-дуржулгалыг малчынар-биле бир демей чугаалап, шын негелдерин дээштиң демделгелер кылып болур ажил-херектеринге сүмелерин даа кадып, саналдарын берип турдулар. Оларны динчал ора, малчынарның ажилдары, мал өстүрер тура-соруун магадап, эрктен үелерде комсомолчуларның звеноларын, бригадаларын, коллек-

тивтерин тургузуп чоран комсомолчу эш-өрүңүн дугайында хөйүн-ле сагындым. Хуралга анык малчын бүрүзүңге тудускан кожуун чагырганын мурнундан акса шанналарды, совхоз дирекциясынын сунган сүй белектери, кожуунун культура килдизинин артистериниң көргүскен концерти — бо бүгү малчынарны улам деткип, сорук кирген болбайн аан. Совхоз директору К.Т.Дақыр-оолдун, суму даргазы Т.Д.Чечек-оолдун ажил-агынын, совхозун ышкымай, оң сайыра-лычыч ээ-харысалгалыг көрүшкүнү, ажил-агыны улам сайырадыр талазы-биле ап турар хемчегелерин дээштиң демделгелерге арга чок. Мал ажылыга кол-ла чүве — калдарчы калдар болгай, ол айтырыгы аныктардан, хоочун малчынарның ажи-түлүдөн эгелээр, бо ийи дарганын шын уг-ланышкыны-дыр деп чүвени бо хурал көргүскен.

Аныктарның боттарының ажил чок амыдыралдан буугуп, боттары бо берге ажилче тура-сорукчу киргени чөре ужурулг. Чыылганнар-биле хөрежиң чоруп тура, чаңгызың-даа ажилыңдан сезинген, корктан сеткилдин дыңнавадым. Оолдор барык чаңгыс аас: “Деткир-ле болза, ажилдарыс!” — деп чугаалап турар чордулар. Ам, шынап-ла, оларга аны-бүрү хөвириниң деткимчези херек. Бо хуралды кылып, чылыг чагыг өстөр кылганы ышкыш чылыс сөз, эргим көрүш безин оларга адын ышкыш үнелиг. Ычангаш чүгле оларны деткириниң аргаларын тыбар херек.

Кара-оол НАТПИЙ-ООЛ, чогаалчы, Улуг-Хем кожуун.

Соңгулдаларга уткуштур

Тыва Республиканың чонунун Улуг Хуралының (сьездзинин) кижигүннериниң соңгулдаларының үезинде чогуур соңгулда округунуң соңгулчуларынның кандидаттары депшидериниң, бот-депшидилгениң, а ол ышкыш соңгулда каттыжышкынарның, соңгулда блоктарының кандидаттары депшидериниң болгаш кандидаттарны бүрүткээринге документилерни кириериниң чурумунуң дугайында

ТАЙЫЛБЫР

1. Тыва Республиканың чонунун Улуг Хуралының (сьездзинин) кижигүннериниң соңгулдаларының дугайында Дүрүмнүн 19 чүүлүнүн 1 пунктунун дугайында дүүштүр чогуур соңгулда округунуң соңгулчулары кандидаттарны база бот-депшидилге езугаар депшиктен туруп болур. Ол ышкыш соңгулда каттыжышкынар, соңгулда блоктары кандидаттарны депшиктен туруп болур.

Кандидаттарны (кандидаттарның данзыларын) депшидери соңгулда округтарынның бадылаттынган схемазын албан езууде парлаанынын хүнүнден эгелээр.

2. Чогуур соңгулда округуна бадылаттарына чөпээржепи турарының дугайында бижимел билдиришкенини кандидат кылдыр депшиктен кирген иштиңден кижиги бүрүзү кирген таварылгада, кандидатты (кандидаттарның данзын) депшидип болур, билдиришкениге намдарыңдан сан-мөдөөлери (фамилиязын, ады, алазынын ады, төрүтүңгөн ай, хүнү, чылы, билин, кол ажылы азы албаны (кол ажылы азы албаны чок таварылгада — кылып турар ажилы), албан-дужаалын айтыр, ол ышкыш кандидат шийттирип чоран болза, чүү дээш шийттирип чораннан Россия Федерациязының Ке-земче Дүрүмүнүн дугаарын (дугаарларын) болгаш адын (аттарын) айтыр-шаан, шийттирип чоран хөзү дүжүртүңгөн азы төлөтинизин дугайында мөдөөлери, хамааты байдалын, оң иштиңде даштыкы күрүңнүн хамаатызы болуп турар бе дээрзин ону тывыска-нын ай, хүнүн, чылын болгаш анаа үндезин болган чүүлдерин айтыр-шаан, билдиришкениге бижир. Ол ышкыш соңгулда алган таварылгада Улуг Хуралдың кижигүнүнүн эрге-байдалына дүүшпес ажил-чоруду-ланы соксайдыр дугайында хулээлгени билдиришкениге кирер. (“Ты-

ва Республиканың чонунун Улуг Хуралының (сьездзинин) дугайында” Тыва Республиканың хоойлузунун 11 чүүлүңге дүүштүр алырга, Президент, оракакчы-президент, Дээди Хуралдың депутаттары, Тыва Республиканың Чазааның составында кирип турар кижилер, Тыва Республиканың судьялары Улуг Хуралдын кижигүннери болбас).

Айттыңган билдиришкениниң хол үжүү чып эгелээр дугайында дынадышкы-биле чогуур девискээр соңгулда комиссияныч чорудар.

3. Дүрүмнүн 22 чүүлүңге дүүштүр чогуур девискээр соңгулда комиссиязы хол үжүү чып эгелекчилерден документилерни хүлээп алыр дугайында бижимел бадыткалды берген үезинде хол үжүү чырың эгелээр.

“Россия Федерациязынын хамаатыларынның соңгуур эргелериниң кол магадаалынын болгаш референдумга киржир эргелер дугайында” Фе-дерация хоойлуңун 30 чүүлүңге дүүштүр Тыва Республиканың Юстиция яамызына бүрүткеткен политиктиг хөй-ниити каттыжышкынарның республика болгаш регион салбырларыннан кандидаттар (кандидаттар данзылары) депшидиптиги бадылашкы хунунге чедир чылдан орайтаптын регион салбырларынның конференцияларга (хуралдарына) чажыт бадылашкы-биле боттандырар.

4. Соңгулда каттыжышкынарны соңгулда блоктары тургузар. Соңгулда каттыжышкынарның бүрүзүңгү конференцияны соңгулда блоктары каттыжып кирер дугайында шийтирип хүлээп алыр, оң соонда ол соңгулда каттыжышкынарның төлээлетиргеннери соңгулда блоктун тургузар дугайында ниити шийтирге ат са-

лыр. Соңгулда блоктун кандидаттар (кандидаттар данзызы) депшидери дугайында шийтирип ол блокче кирип турар соңгулда каттыжышкынарның төлээлекчилериниң конференцияны хүлээп алыр, соңгулда каттыжышкынарның төлээлетирген кижилери ат салыр. Соңгулда блоктары болгаш соңгулда каттыжышкынар оларны тургустунганын соонда, дорт азы кандидаттарның данзызын кирген-биле кады хары угда Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязына бүрүткеди ужурулг.

Соңгулда блоктун кирип турар соңгулда каттыжышкынар ола-ла соңгулда арыска өске соңгулда блоктарыч кирип азы тускайлан соңгулда каттыжышкынар кылдыр туруп болбас.

Соңгулда блоктун адын соңгулда блоктун кирип турар соңгулда каттыжышкынарның төлээлекчилериниң конференцияны тодардыр.

5. Соңгулда каттыжышкынын, соңгулда блоктун депшиктени кандидаттарның данзызын чогуур соңгулда округунун талазы-биле ук соңгулда каттыжышкынардан азы блоктун соңгултурарына чөпээр-релин берген дугайында кандидаттарны билдиришкени-биле кады Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязыч кириер.

Соңгулда каттыжышкынын азы блоктун депшиктен кандидаттарның данзызын Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы чөпээр чорудар. Оң соонда депшиктен кандидаттарны деткири-биле соңгулчуларын хол үжүү чып эгелээр.

Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы соңгулда каттыжышкынын азы блоктун кандидаттарның данзызын шынзытканын соонда,

чогуур округ талазы-биле бадылаттарына чөпээржепи турарының дугайында оларны билдиришкени-биле кады чогуур девискээр соңгулда комиссиязын соңгулда округтарга бадылаттар кандидаттарын ол шынзыткан данзыларын хоолгаларын девискээр соңгулда комиссияларын чорудар. Кандидаттарны деткириңге чогуур соңгулда округтун идепкейлиг соңгуур эргелиг соңгулчуларын ниити саныңдан соңгулчуларын ийи хуудан өзвеш өзес хол үжүү чылдыгдан турар ужурулг.

Кандидаттарны деткири-биле соңгулчулардан чыдынып кирер хол үжүүнүң эң ындыкы саны бүрүткээринге эргежок чугула хол үжүүнүң санындан 15 хуу ашпас болур ужурулг.

Хол үжүүнүн хуудастарына кандидаттарны деткири-биле соңгулчуларын хол үжүүн чып эгелекчилер ат салыр.

6. Хол үжүү салыр хуудастары хүлээп ап тургаш, девискээр соңгулда комиссиялары хол үжүү салыр хуудус бүрүзүңгү соңгулда комиссиязын, таңазын салып шынзы-дор болгаш хол үжүү салыр хуудастарын, орулгалар дугайында мөдөөлери база бүгү докумен-тилерни хүлээп алганын ай, хүнүн болгаш үезин айттыршаан, канди-даттын өңчү эргезинге хамааржыр эт-хөргөңи дугайында мөдөөлери хүлээп алганын дугайында бижимел хөвир-биле бадыткалды бээр.

Устунде айттыңган бүгү-ле документилерни кандидаттарны бүрүткээр кылдыр девискээр соңгулда комиссияларынче 2000 чылдың февраль 25-тен орайтаптын (соңгулдалар хүнүңге чедир 30 хуунуктан орайтаптын (Дүрүмнүн 24 чүүлүнүн 1 пунктуну) кирер.

ТЫВА РЕПУБЛИКАНЫҢ ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

Бодалдар, саналдар

ЧҮНҮ КЫЛЗА ЭКИЛ?

Россия Федерациязына, Тыва Республикага езулук демократтыг соңгулдар 1993 чылдың декабрь айда бирги Күрүне Думазынын болгаш Тыва Республиканың Дээди Хуралынын депутаттарының соңгулдары-биле эгелээр димизме, частыгыр чок. Оон бээр депутаттарны кандидаттарын соңгулчур дору-биле депшидип, хурал-даа бодунуң кандидаттарын боттары депшидип эгелээр.

1993 чылдын соонда Тыва Республикага бодунуң хемчээли-биле, республикага политиктиг реформаны ботландырынын дугайында Тыва Республиканың референдумунга соңгулчуларын 76 хуузу кирешкен, моон мурнунда соңгулдаларга ол көргүзүп 90 хуудан кудулавын турган болгай.

Республиканың найыс-лалында байдал мени база дүвүредип турар. Солун-дурдан номчуп, телерадио-дамчыдалгалардан көрүп, дынап олурада, 1998 чылдын апрель айдан эгелээр, бо хүннерге чедир барык бир чыл 9 ай иштинде Кызыл хоорай соңгулдалап-ла туруп берди. Ычангаш-даа бо хүннерге чедир Кызыл хоорайдан соңгулдар ужурулг Дээди Хуралдын депутаттары шуптузу соңгулдалар, Төлээлекчилериниң хоорай хуралы четче тургусту-маан. Найысалада эртин турар соңгулдаларга ынды-ла чедипшес акша-высты чарыдап туруп берген бис. Хоорайнын девискээр, участоктарын соңгулда комиссиялары соңгулдаларын кижигүннери соңгулдаларын эртирер дээш, та чеже күжүн үндүрүп турар чүве, ону акша-төгерик-биле хемчээр үелес. Ычангаш күрүңүн улам баштаарына соңгулдалар дамчыштыр киржир эргезин чон ажылап, Кызыл хоорайнын чурт-чачылары соңгулдаларга активчи киржири күзенчир-дир.

Оон аңгыда соңгулчуларын күрүнү тургузу-нун дугайында, соңгулдалар талазы-биле билин ам-даа бедик болган болза, деп бодаар-дыр мен. Теле-

дамчыдалгаларга киржип турар кижилериниң соңгулдалар дугайында чугааларына частырылгы до-мактар, секстер дынналы бээрге, кулака анычы кончуг чоран.

Күрүне Думазынын депутаттарынын эрктен соңгулдаларына бистин соңгулчуна дыка хөй өвөс-даа болза, күш чок болотенер база бар болган. Ол чорук соңгулчуларын ба-дылап чуруму ам-даа четче билбезин көргүзүп турар-дыр. Соңгулда дугайында хоойлуларын би-лири чүгле соңгулдаларын организаторларына херек өзес-ле болгай, а соңгулчуларын билири эң-не чугула.

ЧҮНҮ КЫЛЗА ЭКИЛ? Соңгулда комиссиялары соңгулчулар ортузунда тайылбыр ажилын эптиг үелери ажылап, хурал-дарга, чыштарга чорудары чугула. Бүрүткет-тинген кандидаттарын бүзүреттирген кижилери, соңгулда блоктарынның каттыжышкынарнын төлээлери боттарынын кандидаттары дээш сур-таал ажилыңдан аңгыда, соңгулда дугайында хоой-лудуудаларын чон орту-зунга тайылбырлап, соң-гулчуларын соңгулдаларга киржиринче эвилелдээр талазы-биле ажилдары чорудар болза эки.

Сумулар чагыргаларын чанынга соңгулдалар дугайында тайылбыр ажи-лы кылдыр беш хире кижиги составтыг көдээ интелли-генциядан тургустунган бөлүктөрнү тургустан, ажилдаары ажитыг хире. Чазактын денели-би-ле соңгулчуларын эрге-хоойлу талазы-биле билин бедидер программа-ны ажилдап кылза чугула боор. Ындыг программа турган чүве болгай, а күө-селдиз дээш чогуур ажил чоруттунмаан.

Сөөлгү үеде республикага эртин турган соңгул-

даларны белеткээр болгаш эртирер талазы-биле чорудуп турар ажилдарда четпестер, күзенчиг өзес чүүлдер база бар болгу-дур-дыр. Чижээлээрге, 1998 чылда республикага эрктен соңгулдаларын болур ай, хүнүн респу-бликаның күрүнү органи-нары доктадып чадап пат болганар. Бо хүннерде Тыва Республиканын чо-нуунун Улуг Хуралынын (сьездзинин) кижигүн-нериниң соңгулдаларын эртирер дээш хуралдап-хуралдап, маргыш-мар-гыштып, март 26-ла эр-тирер деп шийтирип хү-лээп алган.

Бүрүткеттинген канди-даттар солуннарга, теле-виденини дамчыштыр бот-боттарынын аразында бактажыр чоруктар соң-гулчуларга дыка-ла эпчок бооп турар, ону шеглээр херек.

Республикада тургустунган партияларын, шимчээшкениниң сал-бырлары, өзгө организа-циялары бистин Сүт-Хөл кожуунда тургустунмаан, оларны төлээлери чүгле соңгулдалар үезинде көскүленин бээр-дир. Ол база таарымча чок чүү-дүр. Устунде мези айт-кан чүүлдерим катапта-вын күзээр мен.

Бистин мурунүстү улуг политиктиг болушкун — Россия Федерациязынын Президентиниң, Тыва Республиканын чо-нуунун Улуг Хуралынын (сьездзинин) кижигүннери соңгулдалары март 26-да болуп эртер болгай. Россия Феде-рациязынын Президентинге, Улуг Хуралдын кижигүннери эң-не төлөптингерини соңгул алыр болузуна, Россиянын болгаш Тыва Республиканын политикти, экономикай байдалы, чо-нуун амыдыралы экижири дээрзин бээрээр бис.

Дырык-оол ДУЛУШ. Күш-ажылдын хоочуну, Сүт-Хөл кожуун.

СОВХОЗТУ ДҮЖҮР ДАРГАЛААШ...

Алган-чигенин эгидип шыдаар бе?

Таңды кожуунуң “Межегей” совхозу Тыванын тараа культулары, ногаа аймага база мал продукциязы бүдүрериниң талазы-биле мурнакчы ажил-агыларынның санын киртир-ган. Каш чыл бурунгаар тарылга шөлү безин 24 муң гектар черни эжелеп турган болгай. 1996 чылда чедир, кажан совхозту Александр Хунаевич Монгуш директорлап турда, чонунч чуртталгасы бүгү талазы-биле эки турганын сактып, демделгелес арга чок. Совхоз ажилчылары акша-төгериин-даа үезинде ап, мал-маган, машина-техника бүрүткеттинген сан-түң езугаар бүрүн турган.

Хеп-херентен 1997 чылдын январь 10-да совхоз кеди чок-тур дээш өскээр организаастары-биле ассоциация азы көдээ бүдүрүлгө кылдыр дөз тургузарынын дугайында хурал-суглаага чугаа үнө-үнө, хөй чонун деткишкени-биле Алаак аттыг көдээ бүдүрүлгө чери апарган. Оон соонда ону коопера-тив кылдыр алаан. Оон эгелээш-ле, бо хүннерге чедир үре-түннелдиг ажилдап чоран ажил-агы-нывсы буурашкында таваржып, “Межегей” совхозу “Алаак” кооператив кылдыр эде алаттыңган соонда, биези ышкыш маңнаар машина-тракто-руу-даа чок, хамык хөй, өшкүвүс, инек, дагаа-выс-даа чок, куугу артывыс.

Бо чылдын отчүдү-биле санап көөрге, 17 чылгы мал бар. Ол амгы “Алаак” кооперативтин даргазы Юрий Маадыевич Манзай-оолдун хууда аажылаар өңчүзү кылдыр хуула берген.

1997 чылдын санаашкы-нында хой — 3500, инек — 185, башан — 31, чылгы — 185 баш турган-на болгай. Ол малывыс ам чок, когу-биле үстүп, төтчөгел-леттинген.

мындыг чүгле боттарына шынгээди сорулга-биле чонунч караанга-ла көзүл-дүр мөлчүл чоруур удур-тукчуларын бистин ара-выста бары хомуданчыг-дыр.

“Алаак” кооперативтин амгы даргазы Ю. М. Ман-зай-оол 1998 чылдын ноябрьдан эгелеп ажил-ды берген. Оон бээр кадарчы Жения Монгуштуң 1 кодан хою чок, Алек-сандр Монгуштуң Эрэин-ден садып берген тыва ук-саалы, кара чаактыг 1 ко-дан ак хою база-ла А. Мон-гуштуң 1 кодан меринос төрүүр хою ис чок барган. Эскеричил номчукчу-лар мону номчаш, утка-зын билип, сайгарып-ла каар боор. Шак мындыг кижилер бистин “Межегей” совхозту дүжүр дарга-лааш, арктан-калган мал-ды өң-чүзүн аайы-биле оорлап ал, боттарынын кылдыр хуужудуп ап тур-рлар.

1997 чылдын январьдан 1999 чылдын декабрыга че-дир 25 аңгы-аңгы марка-тын көдээ ажил-агы ма-шиналары, комбайнары чок. Чаңгыс артып калган турган № 1 кову бригада-зын өргөн-даа чок кылдыр үптээң. Кол-ла чүве — совхозка ажитыг ажилды кылдып, анаа улуг үлүүн кириштирип чоран улус-ка кайны-бир дооразын-дан дарга ат азынган кижилер келгеш, бүгү чүве-ни үлтөп-төчөгелер, са-дып-самчынгап чип тур-ары хомуданчыг-дыр.

Ужуру болза бо бүгү өңчү “Межегей” совхоз-тун дүрүм езугаар чурт-

такчыларыны болур ужурулг. А “Алаак” коопе-ративтин уставын езугаар алырга, хуу өңчүзү апар. Ычангаш “Межегей” совхозтун өңчүзүн Күрү-нениң өңчү-хөргөңи ко-митетин таварыштыр кү-рүңжидер болза эки.

Бо херекти контроль-ре-визия эргелелиниң исте-лгези-биле Тыва Респу-бликаның ИХЯ-нын эконо-миктиг кем-херектерге удур демисел чорудар кил-дизин ажилдакчылары Гагарин Монгуштуң удур-тулгазы-биле чорудуп ту-рар. Черле ынчаш, бо хе-ректин түннелин шын үн-дүрүп, ак-кара чокка бу-руулук кижилерин илере-дип, демократчы езу-биле чогуур органнын деп-зизинге бүзүрөп, идеген ту-рар бис. Буруулук кижиле-дер демей-ле хоойлу езу-гаар харыылаар апар. Бирөөвүс алган-чигенин эгидип шыдаар болза, ээгитсин, шыдаас болза, хоойлу езугаар чүктезин.

Адар-оол МОНГУШ. Совхозтун хоочун механизатору. РЕДАКЦИЯДАН. Таңды-нын “Межегей” совхоз-тунуң хоочун механизатору Адар-оол Хунаевич Монгуш бистин редакция-га келгеш, сан-факты-ларны көргүспүшөөн, мындыг материалды чырыкче үндүрер дилээр. Ол бо таварылгага дорт хамаарылгалы болгаш мында бижиттинген чүүлдер шын дээрзин долузу-биле бадыткап турар.

Чаңгыс холдуунга чалынмас

Таңды кожуунга бир албан черинге херек аайы-биле чораш, кордоруунуң шалазын чаңгыс холдап чүп турар анык херээ-жин кижип көрүп кагдым. Сактырмага, оң холун халадынын иштинче суп алган ышкыш болду. — Чаңгыс холдап шала чүп турар-дыр силер? Холулар бирээзи канчап барганыл? — Холум бирээзи чок кижип мен — дээрге, кай-гай бердим. Чугаалажып, ат-сывын айтырарымга,

Любовь Шоюновна Хертек болду. Холун 1976 чылда-ла Ак-Довурак хоорайга Тыва даг-дүгү комбинатка ажилдап тургаш, даг-дүгү болбаастардыр станокка алышкан. Оон бээр инва-лид апарган. Чаңгыс хол-дуунга чалынмай, ол-ла комбинатка бухгалтерлеп, ээлдеч хүлээп алдыр кижип бооп ажилдап турган. Ком-бинаттын ажилы сударай бергенде, кызырылдага таварышкыш. Таңды кожуунуң Бай-Хаакче ко-жуп келген. Өөңүң ээзи

ийи чыл бурунгаар чок апарган. Боду 4 аяк төлү-биле арктан. Инвалид дээш пенсиязы 504 рубль. Назы четпес өскүс урулдарына дузаламчы 200 рубль. Ынчалза-даа ол акша-төгерик 4 уругуну азы-рарына канчап-даа че-дишпес. Ычангаш бо ал-бан черинге шала чүп ки-рип алган. Черле ынчаш, боду шимчегир болгаш анаа олуруп шыдаван. Оон ыңай Любовь Шою-новна хөй-ниити ажилыга база киржип турар. 1996

Борис Ондор.

Тиелелгениң 55 чылынга

АНАА ДАЙЫНЧЫ ДАНЗЫН-ООЛ

Ада-чуртун Улуг дайынына немец эжелекчилерге удур маадырлыг тулушкан тыва эки турачыларның бирээзи Бай-Тайганың Көп-Сөөк чурттуг Салчак Даржаевич Данзын-оолдун дугайында очерктен үзүндүнү мооң адаанда парладывыс.

Хүн келген тудум-на Кызыл Шериг бурунгаарлаа, хоорай, суурларны даа-ла-раа хостап турган. Тыва эскадрон Дубно хоорайның чанында Сурмиич суурну хостаар даалганы алган. Маана болган тулушкун дугайында Салчак Данзын-оол (ам бистиң аравыста чок) конуг тодгаргай-биле чугаалар кижги.

Ол суурнуң чанынга ийи хонук иштинде неместерге удур тыва эки турачылар демисежи келген. 1944 чылдың февраль 8-те дун ортузунда дайыннарның туружун билип алыры-биле хайгылычларны чоруткан. Гвардейжи улуг сержант Чүлдүм баштаан бөлүк дайынчылар даалганы эрестиг күсеткеш, эл келгеш, инда байдалды чугаалап берген. Ол-ла дүе эртенгинин даң хаязы чаа-ла агарып, чер чырып чорда, тыва дайынчылар Сурмиич дээш бурунгаарлап кирипкен. Халдып кирер чер сугарлыг, чиндизештерлиг шык турган, оон ортузу безин четпейн чорда, дайыннар билеп кааш, язы-буру боолар-биле боолап эгелден. Бичалза-да тыва эки турачыларның болгас өске-даа солдаттарның күчүлүг халдаашкынын, боолаашкынын биче-даа оожургадып, соксадып шыдаваан. Камгаланып, чаштырар кандыг-даа чери чок шыктын кыры-биле тыва болгас өске-даа солдаттар фашистерни

өрттендир чидиртип турар кыйыг-чансар чок боолаашкыны турза-даа, дайынның туружунче маадырлыгы-биле чоокшулап чедип келген. Ол берге тулушкунга улуг лейтенант Бүрөксей, Соспукай, Чудурук, Алдын-Херел, Дырткы, Байыр, Данзын-оол болгас өске-даа солдаттар дайынның камгалалыны шитпирлиг шаап халдап, совет дайынчыларже адып турган от точкаларын удаа-дараа узуткап турган.

Дайыннарның камгалалыны чымырай чоокшулап келгенер. "Атакаже!" деп, команда дыңналган соонда, күчүлүг "Ура!" чангылашып үнген. Дайынның от точказынче боолавышаан, Данзын-оол өөрү-биле кады бурунгаарлап кирипкен. Дайынның снарядтары сыгынып эртип, ырак эвесте чаштып турганын ол эскерип, чыда дужуп, былдай халып чоруп орган. Неместернин огунзунун чанынга чоокшулап келгере, бир снаряд чанынга кээп чазылган, оон дуурак-дооуун хөмө алы берген, оон ынай чүү болганын кезек када ол билбейн барган. Мининг келгеш, шимчур дээрге, ийи бугу шуут ууттуммас, солагай бугунун аарып, саргылары хөлчөк, шимчедир дээрге, хоржок болган. Ковайып көргө, чүвүрү хан-чинде борашкан, орлуп-чирля берген, хөй хан тектүп турарындан нинти боду суларга эгелден. Черле эрестиг, дидим, чүрекир кижги бол-

гаш, чүвүрүнүң хончузун чара кескеш көргө, бугунун дөмөк ортузундан оң үзе шаапкан, биче эгте ызыртыган болган. Бичай-бээр көргө, чок-кавыда өөрү чок, шупту бурунгаарлап чорупкан, чүгө ок-боонун үнү димирээр... Ам канчаар, чыда өлүр чылан эвес, бодунун ызыртыган эгдин боду үзе кезип каапкан, хан тектүрүн эвээжидири-биле автомадының баа-биле бугунун үзүлген черин долгап тургаш шарып алырга, аарыры, хан тектүрү нам-даан, автомадын холунга туткаш, ам-даа тулчур дээш билдирилимес чыткан.

Диннап чыдарга, тыва уругларның чугаазы дыңналып келген, ол эскадронун санитар албанының кыстары болган, олар кымнар дээрзин орта танышаан. Олар Данзын-оолду көдүрүп алгаш, балыгланган дайынчылар аразынга экелген.

Эки турачы Василий Беледей бодунун сактышканында мынчаар бижөөн: "Данзын-оол өөрүн көрүп кааш: — Оой, оолдар, чугаалап чедер силер. Мен Бай-Тайга чурттуг Данзын-оол-дур мен, бугум санчок, фашистерни ам-даа согар дээш сагыжымга четпейн бардым — деп автомадын холунда тутулушаан алгырып бар чораш".

Санитар албанының уругларының эрестиг ажылдап турганын Данзын-оол мактаар. Бир эвес олар чогуур үезин-

де мени тып албаан азы эскербин эрте берген суг болза, ол балыгланган черимге дыка-ла хилинчектенир турган боор мен деп, ол чугаалап олар. Салааже тен безин кадалы бээрге, чамдыкта дыка аарыыр ышкажыгай, бугун чидирип алырга, берге чорду, кижиниң сагыжына чүү-даа кирер...

Конуч дүрген эмчинин дузазы херек, кезип эмнээр балыгланган дайынчыларын Ровнога экелген, инда госпитальдар долу болурга, Киевче чорудупкан. Данзын-оол февральдан октябрь айга чедир балыгланган бугун каш удаа кестирип, эмнедип тургаш, солагай бугун кестирип каапкан. Ийи колдукташ-биче кылашпап өөренип алган...

Чөөн-Хемчик кожуунун шагдаа чериниң начальнигиниң оралакчызынга аякылдап чораш өки турачы Ооржак Комбуинун (ам бистиң аравыста чок) сактып чугаалааны бола: "Госпитальга чыткан, тыва өөрүсү шагда-ла чана берген чугаа дыңнадымыс. Сегий бэтирвиске, бисти база чандырыпкан. Байдалымыс мындгы. Данзын-оолдун бир бугу шуут чок, оон орунга ходугуру ыш суу каан, ийи даңгыштыгы. Мен чангыс даңгыштыгы мен. Демги ийи эживиштиң балык база шуолуг экиривезин."

Аскак-бескетерин бөлүү апарган эрлер, бистер, Москва келдиси оң. Ол-ла ынап асканайып чораш, хай-ууртукчулары оң-биле чопшээржи ужурга таварышкан. Ельцинин Россияда атомнуг чепсектин бүгү хевирлери бар деп Пекинге чораш, сагындары чогуур херекчи ошкыраш. Ельцинин ажалын эки деп демдегел тура, оон чептес талаларын канчап утур бис.

Сөөлгү чус чылдарны дургузунда Россияны болгас Совет күрүенин оон кижжи уш-тап баштап келген. Оларның чамдыктары күрүенин оон-оон чылдарда, чамдыктары — каш-ла айларда ууртуп баштаан. Кышкы Ордуга, оон соонда Кремльге бот-боттары солшупушаан, чуртка чугуда шитпирлерни Николай II хаан, Александр Керенский, Владимир Ленин, Иосиф Сталин, Никита Хрущев, Леонид Брежнев, Юрий Андропов, Константин Черненко, Михаил Горбачев чораш Борис Ельцин олар күл-лөп ал келген. Язы-буру характерлиг, үзө-болдалдыгы, угаан-болды, ажалының бисти яны-буру кижилер бисти баштап келген. Оларның аразындан чүгө чангыс кижиниң чурттуг бугу чоң соогаан утур болбас бис. Эскерлери эрге-чаргырга революцияларын, партия доктриналарын, ордулар эргилдизиниң түнөйлөнгөн келген болгай. Ол ууртукчулар боттарынын албан-дужаалдарына мунундагы дарганын чангыс езугаар эвес, а чуртка чангыс чүрүмү тургузур деп аазашканын биле келген.

Керенский Николай II-нин үзө-болдалдыгы эдерерин боодаван, Ленин — эрге-чаргырга Сталинниң кээрин озалды деп көргөн, Хрущевтуң сорулгазы — Сталинниң "ийи-чангыс кижилерге чүдүр" дээш улаанышкынында уурдалган, а Андропов бодунун салгакчызынга Черненко алырындан ойталаан, дунругушкунда чайлаарын болаан Горбачевтуң Черненко база тоован.

Устүнде айткан баштыгылардан беш ким амдыларның сөөлгү хунунге чедир чурттуг башкарган, үш кижини революция кужу-биле дужгерин, бирээзин Орду эргилдизи-биле чайткан, а Ельцин Кремльден эки туразы-биле чайлаан.

Россияда сөөлгү оон чылдарда тургузунга берген байдалды эде көөрү чер-ле чөптүг. Чамдык ажалдарын доп-доораан, Президент сонгулданынга чедир боттандыр херек. Россия бурунгаар чүткүр ужурулг. Ельцинин үези төнгөн, ажалдарының перспективалары Россияда бар.

(Алексей АИР белеткэн).

ЧАККЫ ШААМНЫН УЖУРАЛДАРЫ

Барымдаалыг тоожу

Улачымы. Эгези № 18 "Шыда".

Сапына угбасы эртеннинне кергек хээлиг аржымын эгин ажыр салгаш, чунар херекселни туткаш, өгден ырак эвесте хөлчүк эриниче басыптар. Ол эрикке баргаш, баштай эгилеп-дүгүлүп, хол-бугун ол-бо сарбаннадып-ла эгелээр. Оон оозун Чылбак холбут сургуулу дээр. Ол боду чамдыкта сарбанайнып туруп бээр кижжи чүе.

— Сен база мени өттүн — дээрге, угбамның айы-биле оон өттүдүн мен база далбанын-ла турар мен.

Ол саваннаның чунгаш, саванна менче сунар.

— Эки чуй, холдарын каптап-каптап саваннап чуп каавыт, кыс кижжи калдар кара чорбас чор — дээрге, амый-рай-ла бээр мен.

Саваннаның чыдынын чагайы кедергей, чылгыр деп чүвези холдан ушта халып бер чазар. Чагай чыттыг саванна бугу чыттып каап, угбам көрбөс аразында бугу чылгай каап, холуму каптап-каптап саваннап чуп-ла-ла мен. Быттак дег ак саванна амданы база чигирини кынып турар, чылгаарга, дылга таарымчалыгы кончук. Угбам менче көрбөй аржылы-биле чоттуруп турар аразында саванна элээн каш каптап улай-улай чылга-гылапкан мен.

— Че, чоруулу, саванна бээр эккел — дээр, угбам оозун хап-

тап алгаш, өгже басыпты. Өгге келгеш, шайлап олудурувуста, ол шайның амданын чангыс кончук апарган. Тавакта бооваже көөрүм, шуут-ла кускум кээр. Аксым иштинде көвүк дола берген, кускум кээри аажок. Аям кускуп кааш, дүрген-не үне халыдым. Кажжа курундан туттунуп алгаш, мойтуларды кузуп-ла эгеледим. Демги саванна чыды көвүктүг куску-биле кады буглурдуп-ле тур. Өгге улус үне халчып келгеш, дүвүрөп-ле үнгөн. Мөйтүлдер куспушаан мен. Бажым аарыры-даа кедергей.

— Чаа-ла анаа маннап турбадым, мый аразында канчап баары ол бо уругуну — дээр, авамның кортканы-даа аажок. Мээң бажымын тудуп алган, аджы-биле хаваамны дагай туткулар-даа. Кожга өгдө кирган-авам, кирган-ачам база үнүп келгенер.

Мени өгге эккел, орунга чыттырып каан. Угбам аржылы өттүргөш, бажымга чинчей туткан. Ол сернин чинден бажым аарыры намдап чыдар ышкаш. Бичалза-даа багай амдан аксымда хевээр. Кускум эгезинде ышкаш мөйтүлээр чүе чок, чүгө көвүктүг чараа үнер. Кирган-авам мээң чанымга олуруп алгаш бажымын тудуп, экти-мойнумну суйбагылаан. Оон холунун сернин, хоюг, чымчаа-ла кончук.

Мени өгге эккел, орунга чыттырып каан. Угбам аржылы өттүргөш, бажымга чинчей туткан. Ол сернин чинден бажым аарыры намдап чыдар ышкаш. Бичалза-даа багай амдан аксымда хевээр. Кускум эгезинде ышкаш мөйтүлээр чүе чок, чүгө көвүктүг чараа үнер. Кирган-авам мээң чанымга олуруп алгаш бажымын тудуп, экти-мойнумну суйбагылаан. Оон холунун сернин, хоюг, чымчаа-ла кончук.

— Чекектей берген хире-

КАНЧАЛЗА-ДАА ЕЛЬЦИННИНГ ҮЕЗИ

Россия Федерациязының Чазааның "Российская газета" солунунга үнгөн, төөгүчү, политолог Рой Медведевтин "Канчалза-даа Ельцининг үези" деп чүүлүн кызыра парладывыс.

БОРИС ЕЛЬЦИН АЖЫЛЫНДА ДУШКЕН

Россияны хамаатыларынга кыйгырынынга "Ажылымдан дүштүм..." деп сөстөрни Ельцин каш каптап чугаалаан. Чыл төнүзү, чус чылдарны төнүзү бистиң чуртувуска Ельцин үезиниң төнүзү бооп арткан. Ельцин чурттуг төөгүнүң барык 9 чыл хире ажылдаш, 1999 чылдың сөөлгү хунунде албан-хулээгезинден эки тура-биле дүшкен. Россия чаа чус чылда чаа удуртукчу В. Путинге баштагаш, чаа салым-чолун эгелээр.

Ельцинин хенертен кылган белээ — Чаа чыл бугуздунде ажылдап дүшкени. Ийет, Ельцин ажылдап дүжери боодавын турза-даа, 1996 чылдың чайынында оон аары кедерээш, ажылдар аргазын барык чидирген турган. Ол-ла чылдың күзүндө оон чүрөөн кезип эмнээр дээнинге чүгө күрүне ажылдакчылары, хайгаарачкылар эвес, харын Ельцин боду дүвүрп эгелээр.

1997—1998 чылдарда Ельцинин байдалы шуут дорайтаан. Ташкентте, Алма-Атага албан чорук кылп чораш үезинде оон күчү-шылдынын баксыранын чүс-чүс мун кижилер көргөн. Федерация Чөвүлели оон албан-дужаалындан доп-дораан дүжериң неген-даа турган.

1999 чылдың январьдан эгелээр. Ельцинин яны-буру аарылары ай санында хоочурап эгелээр. Ельцинин үези доостур дег берген. Бичамнык евес оон арга-иниээзи ам-даа бар хире сагындарып турган. Оон январь 1-же дүвүнде чугаазын-даа дыннаан бис. Май айда Чазак Даргазы Е. Примаковту ажылдап дүжүрдү. Оон соонда Стамбулга эрктен шуулганга Ельцин шуут кан дег кадык, бодунга бугуздунде кижжи бооп көзүлгөн. "Ельцин майыктаажы-биле шала токулатпаан, ыналза-даа майыктаажының шидин чеже берген... Кандыг эм ижипкен чүе ийик, ол эм анаа дулаан хире!" деп, бир дипломат безин чугаалаан. Моон ап көргө, Россияга чаа удуртукчу херек апарганы илден.

БАЙЫРЛАШКАШ, ӨРШЭЛ ДИЛЭЭН

Албан-хулээгезинден дүжөр дей бергеш, Ельцин дыка-ла хомудан хире. Бичамнык кылдыр дүн чүддеринин бүтпээнинге, чаштырларынга хомудан, чондан өршөл дилээр. Николай II хаанын, Ленинниң, Хрущевтуң, Горбачевтуң хоозун бодаллары ышкаш, ындыг бурунгаарлаашканына ол алыш келген. Бичалза-даа оон дүвүрктенден өршөл дилээр ужурга ол таварышкан.

САЛГАКЧЫ АЙТЫРЫ

Ельцинин ажылдап дүжериң ай-айы, чыл-чылы-биле манай турдус. Оон эрге-чаргыгаже чүткүл улуг турза-даа, бодунун орунга арттырар салгакчызының дугайын бодап турган.

1993—1995 чылдарда-ла оон орунга ажылдар кижини дугайын Ельцин чугаалай бээрге, оон оюнчук, баштак кылдыр көрүп турган таварыгалар бар. Ол Сергей Шахрайны, Владимир Шумейкону, Олег Сосковецти шилеп алгаш, "чаа президент чадарга да бектик дурт-сынап" болур деп эскерип турган. Херек кырында чүк дилзе, Ельцин салгакчы дугайында боодаванда, харын оралакчы президент албан-дужаалды РФ-тиң Конституциязындан балап каапкан.

Байдал 1996 чылдың чайынында Ельцинин кадык баксыран, чоңуну анаа бугуздун кудулай бээрге, эскерилген. "Мээң салгакчым бар, оон таным силер" деп, Ельцин хөйге дынаткан. Ол дээрге Александр Лебедь дугайында чугаа-дур. Бичалза-даа ол политиктиг эвилел каш ай эрктенде, буурап дүшкен. 1996 чылдың ноябрыда Виктор Черномырдин чүгө 17 шап дургузунда Президентиниң албан-хулээгезин күсеткен. Черномырдин дораан-на эрге-хулээгезинден дүшкен.

Ельцин 1997 чылдың чазында Президент албан-хулээгезини ол өйдө Чазак Даргазы оралакчы апарган Борис Немцовка дамчыдарын бодай берген. Бичалза-даа Немцовтуң чептес талалары көстү бээрге, оон ойталаан. Борис Ельцин чуртка дилгел берген сан-хөө кризисин чайладырыны Е. Примаковтуң ачы-хавыазын үнелеп турза-даа, оон бодунун салгакчы кылдыр көрбөөн. Чазактын чаа даргазы С. Степанов база таарышаан.

Ур болгаш хилинчектиг дилээшкенин В. Путинни бодунун орунга томуллары-биле доозулган. Ельцин анаа таарышкан.

Владимир Путин бөгүн бодунун характерин, арга-шынээзин, могап-шылга чок чоруун көргүзүп эгелээр.

ТӨӨГҮ ЧҮНҮ ХЕРЕКЧИЛЭЭРИЛ?

Ельцинин долгап дүжөр чок кижилерни херечилеп турарын езугаар алырга, Ельцин сөөлгү чылдарда чүгө салгакчызының айтырыныч эвес, харын Россияны төөгүзүңгө бодунун туружунче улуг кичээгенин салып келген бооп турган. Төөгү оң дугайында чүвү херечилээр? деп айткыры оон мунундагы-да, сөөлгү-даа үелерде дүвүрктенден өршөл дилээр ужурга ол таварышкан.

Ийиңи үе-чада 1996 чылдың сонгулданын-биле доозулган. Оон кол болушкуну бугу чоңа даржык чедирген Чечен дайыны-дыр.

Ушкү үе-чада 1996 чылдың августы Ельцинин Президент дүжүлгезинде олурткаш, 1997 чылдың август айда сан-хөө буураашкыны-дыр.

Дөрткү үе-чада албан-хулээгезинден Ельцинин дүшкениге хамааржыр. Во үелерин дургузунда чуртта болгаш оон долгап дүжөр байдал ургүлчү эскерилп, Чазакта болгаш Президентини долгап дүжөр үргүлчү олурткаш келген. Хоюдулар, Конституция эскерилп келген, а Ельцин РФ-тин Президентизи бооп артып келген. Ельцинин боду эки-да, багай-да талаларже база эскерилп келген. Ельцин яны-буру үелерде коммунист-чаргыкчы, коммунист-демократ, либерал, чөөн радикал, патриот-демиселчи-даа бооп турган. Ол кандыг-даа байдалдан уштуна бээр турган, чыл санында Федералдыг Хуралга Айыткалы безин аны-ангы, оларның темазы болгаш дилзе аны-ангы апаар турган. Ельцинин кол шилээгезин идеология эвес, а эрге-чаргыгаже чүткүл апарган, ынангаш шыгыны шүгүмчүлдөргө таварыжыл-даа турган. Эмнэр эрттир баяанының соонда, шуут ядрааш, мал-маганын, ажалдакчыларын аш-чүтка таварыштырган, бодунун бурузун эскерилге чүүй каар баяатан-төпкөй апарган деп оон дугайында хөй каптап бижөөн.

Сөөлгү чылда Ельцинин болгаш оон өг-бүлезин даштыкы солунрага, сеткүүлдөргө дыка-ла шүгүмчүлдөн. Бичалза-даа 1993 чылда Ельцинин ким солуп боду турганын? Хасбулатов бе? Рудков бе?

1997 чылда курунени кым баштап болур турганын? Немцов бе? Чубайс бе? Черномырдин бе? Зюганов бугу ар уржуктары, харысалганы бодунга ап шыдар турган бе?

Ельцинин солур альтернатива АК бажына Е. Примаков келген соонда көстүп эгелээр. Бичалза-даа Е. Примаков даянып болгу деп политиктиг шимчээшкин болгаш идеология чүгө берге көстүп эгелээр деп санап турган. Оон-биле кады Ельцинин езу-чүрүмү чангыс аай турбаан: демократия деспотия-биле (кызыгаар чок эрге-чаргыга-биле) холжукп калган, а чаа россия капитализмде кем-херек үүлгедди, социалист харылааларын улуг бөлүгжишикенин кирген. Эргелеп-башкарылганын яны-буру талаларына хөй чүтүн өнөр көстү берген: кызылдар, актлар, ногааннар, ак-көккөр көвүлдөн. Делегейинче эскерттиривезинде ындыг өнөр шуут чок.

Бодунун чуртунун төөгүзүңгө кандыг-бир удуртукчунун ролун үнелеп көөр чангыс негелде төөгүчүлөрдө бар. Удуртукчу чурту хулээп ап турда, оон хөгжүлдээш кандыг турганын, ажылдап дүжөр турда кандыг апарганыл? XX чүс чылдың улуг реформаторларына Дэн Сиюпин, Франклин Рузвельт, Конрад Аденауэр, Нельсон Мандела олар хамааржыр. Оларга Ельцинин хамаарыштырар бе, анаа чүгө-ле төөгү харылаар.

1991 чылда Ельцин бодунун чурту кончук багай байдалда турда, хулээп алган, а бодунун салгакчызынга оон дора байдалда дужаап берген. Россияны чоңуну амдылар дөлөйлө бүгү кол көргүзүлдү талалы-биле 40-50 күн кудулаан, чоңун чартындан хөй кезин яды амдылардыг апарган. Кем-херек үүлгедди көвүлдөн, өөредилге, кадык камгалал, культура адырлары дорайтаан.

Ельцинин XX чүс чылдың улуг революцияларының санынга кирери база бодунмас: оон чаа идеология чок турган болгаш Ельцин оон мунунда турган чүгээр салым бузуп каапкан. Ийет, Ельцин дарлакчы болбаан, оон-биле калы солуннар, сеткүүлдөрдүн, радио, телевидениниң шүгүмчүлдөрүн дилгел келген. Барын радикалдарын негелдизин езугаар, "демократчылыгы" чорутушаан, РФ КП-ни хоруруундан ойталаан. Парламентти хоступ болурун, көрүштерин, мездерин хевээр арттырган, Белоруссия дугуржулгазынга, Белоруссия-биле Эвилелге ат салгаш, оон баяткан. Бичалза оон бугу тала-биле бурууладырынын барымдаазы эвээр. Ельцин бугу кол шитпирлерин чааскан хулээп алгаш, ол дээш бугу харысалганы долузу-биле харылап келген. Россияны бугу политиктери, өске чурттар-

4. ТОРГУ-МАНЫК БЕ СИЛЕРНИНГ ООҢАР...

Авам кожазы кадай-биле өг чанында дески шыкка кидис чаткаш, оок кырынга чайыналып турар ногаан торгуну чаткаш, ужу-кыдын согааш дажи болгаш өске-даа аар чүвөлөр-биле басыргылап алдылар. Бичай-бээр чылып, шимчезин дээш быжылгап алганын ол чүвө-дур. Ол тургудан Ичин угбамга тон даараар дээш, оон быжарына белеткеп алганын ол чүвө-дур. Чиди хачылар, тон быжарына херектиг өске-даа херекселдерин белеткеп алган, торгуну кидин-не ачамны алгы этээрине херектээр дээш, Элегейден эккелени ак доураанын аразындан борбак кады ак даштары-биле демдектен, шыра деп чорда, оларны өгдө улус кыргыра берген: — Баштай шайлап алгылар, шай соой бээр-ле болгай.

Кадайлар херекселдерин чадып алган торгунунун чанынга сала тырттып кааш, өгже басыпканнар. Аж хээлиг кылгаар ногаан торгунуң чаражы-даа кедергей, оон чайынаа херелден карактар безин чылчырыктап турар. Ол торгуну улуг угбасы бодундан биче кыс дунмазы Ичинге эккел берген. Кыс апарган кижжи чараш тон кетсин деп боодаан ол ый-

наан. Мен ол чадып каан торгунун чанында ырайың, оон тудуп суйбап, хере басырбаан ужуң холга орай тудуп, чактарыга дегизимге, хоюг деп чүвези аажок. Оон тура халааш, хере чадып каан торгуну, ногаан көк сүксен чүе дег, кырап, оон хоюг чылгырын магадап, ол-бо долганга ойнай берген мен. Ол элдеп торгу хорлангы эжектеринге чыпынганга адырылас, бутту көдүрөргө, кады көжөрүңгө херектиг өске-даа херекселдерин белеткеп алган, торгуну кидин-не ачамны алгы этээрине херектээр дээш, Элегейден эккелени ак доураанын аразындан борбак кады ак даштары-биле демдектен, шыра деп чорда, оларны өгдө улус кыргыра берген: — Баштай шайлап алгылар, шай соой бээр-ле болгай.

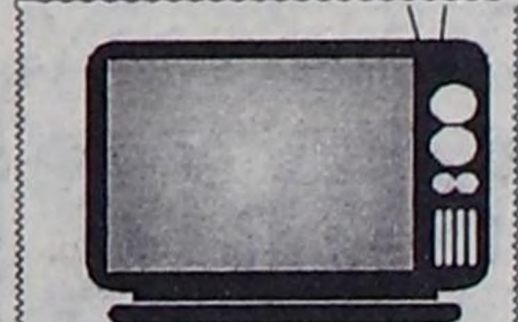
Кадайлар херекселдерин чадып алган торгунунун чанынга сала тырттып кааш, өгже басыпканнар. Аж хээлиг кылгаар ногаан торгунуң чаражы-даа кедергей, оон чайынаа херелден карактар безин чылчырыктап турар. Ол торгуну улуг угбасы бодундан биче кыс дунмазы Ичинге эккел берген. Кыс апарган кижжи чараш тон кетсин деп боодаан ол ый-

наан. Мен ол чадып каан торгунун чанында ырайың, оон тудуп суйбап, хере басырбаан ужуң холга орай тудуп, чактарыга дегизимге, хоюг деп чүвези аажок. Оон тура халааш, хере чадып каан торгуну, ногаан көк сүксен чүе дег, кырап, оон хоюг чылгырын магадап, ол-бо долганга ойнай берген мен. Ол элдеп торгу хорлангы эжектеринге чыпынганга адырылас, бутту көдүрөргө, кады көжөрүңгө херектиг өске-даа херекселдерин белеткеп алган, торгуну кидин-не ачамны алгы этээрине херектээр дээш, Элегейден эккелени ак доураанын аразындан борбак кады ак даштары-биле демдектен, шыра деп чорда, оларны өгдө улус кыргыра берген: — Баштай шайлап алгылар, шай соой бээр-ле болгай.

Кадайлар херекселдерин чадып алган торгунунун чанынга сала тырттып кааш, өгже басыпканнар. Аж хээлиг кылгаар ногаан торгунуң чаражы-даа кедергей, оон чайынаа херелден карактар безин чылчырыктап турар. Ол торгуну улуг угбасы бодундан биче кыс дунмазы Ичинге эккел берген. Кыс апарган кижжи чараш тон кетсин деп боодаан ол ый-

наан. Мен ол чадып каан торгунун чанында ырайың, оон тудуп суйбап, хере басырбаан ужуң холга орай тудуп, чактарыга дегизимге, хоюг деп чүвези аажок. Оон тура халааш, хере чадып каан торгуну, ногаан көк сүксен чүе дег, кырап, оон хоюг чылгырын магадап, ол-бо долганга ойнай берген мен. Ол элдеп торгу хорлангы эжектеринге чыпынганга адырылас, бутту көдүрөргө, кады көжөрүңгө херектиг өске-даа херекселдерин белеткеп алган, торгуну кидин-не ачамны алгы этээрине херект

ФЕВРАЛЬ 21 - ДЕН ФЕВРАЛЬ 27 - ГЕ ЧЕДИР

Гонедельник февраль 21

ОРТ
ПРОФИЛАКТИКА ДО 15.00
15.00 НОВОСТИ.
15.20 "Охотники за привидениями", м/с.

Ертник февраль 22

ОРТ
06.00 ДОБРОЕ УТРО.
09.00 НОВОСТИ.
09.15 "Нежный яд", т/с.

Среда февраль 23

ОРТ
06.00 ДОБРОЕ УТРО.
09.00 НОВОСТИ.
09.15 "Нежный яд", т/с.

Четверг февраль 24

ОРТ
06.00 ДОБРОЕ УТРО.
09.00 НОВОСТИ.
09.15 "Нежный яд", т/с.

Пятница февраль 25

ОРТ
06.00 ДОБРОЕ УТРО.
09.00 НОВОСТИ.
09.15 "Нежный яд", т/с.

Суббота февраль 26

ОРТ
08.00 НОВОСТИ.
08.15 Слово пастыря. Митрополит Кирилл.

Воскресенье февраль 27

ОРТ
08.00 НОВОСТИ.
08.10 Службу России.

18.00 НОВОСТИ.
18.15 Премьера ОРТ. "Банка комиксов". Юристическая программа.

18.45 "Ералаш", к/ж.
18.55 Мы и время.
19.45 Погода.

15.45 Возможно все!
16.00 Царь горы.

16.25 ...До 16 и старше.
17.00 "Нежный яд", т/с.
18.00 НОВОСТИ.

15.45 Классная компания.
16.00 Зов джунглей.

16.25 ...До 16 и старше.
17.00 "Нежный яд", т/с.
18.00 НОВОСТИ.

15.45 Семья бед — один ответ.
16.00 "100%".

16.25 ...До 16 и старше.
17.00 "Нежный яд", т/с.
18.00 НОВОСТИ.

15.00 НОВОСТИ.
15.10 Тема.

15.55 Седьмое чувство.
16.40 Серебряный шар. Фаина Раневская.

17.20 "Детектив-шоу".
18.00 НОВОСТИ.

18.10 С легким паром!
18.40 Женские истории.
19.15 Откройте, комедия! "Склода".

15.00 НОВОСТИ.
15.10 Тема.

15.55 Седьмое чувство.
16.40 Серебряный шар. Фаина Раневская.

17.20 "Детектив-шоу".
18.00 НОВОСТИ.

18.10 С легким паром!
18.40 Женские истории.
19.15 Откройте, комедия! "Склода".

21.00 ВРЕМЯ.
21.45 "Китайский городской", т/с.

22.40 "Грэмми-2000". Церемония награждения звезд мировой поп-музыки.
РТР
08.00 "Зайчик хвостик", м/ф.

14.45 Русский музей. История одного шедевра.
15.00 НОВОСТИ.

15.10 Биатлон. Чемпионат мира. 15 км. Мужчины. Трансляция из Норвегии.
16.00 Умники и умники.
16.25 Дисней-клуб: "101 далматинец".

16.50 Дисней-клуб: "Новые приключения Винни-Пуха".
17.20 Как это было. Железнодорожная катастрофа под Уфой 1989 г.
18.00 НОВОСТИ.
18.10 Лариса Долина. Певица и музыкант.

10.15 "Цыганка", т/с.
11.05 "Санта-Барбара", т/с.
12.00 Русское лото.

12.40 "Лиса и заяц", м/ф.
13.00 ВЕСТИ.
13.20 "Город женщин", т/ж.

08.20 Дежурная часть.
08.35 Семейные новости.

09.20 Квантовая медицина.
09.30 "Арена — спорт", т/ж.
10.00 Квантовая медицина.

08.20 Дежурная часть.
08.35 Семейные новости.

09.20 Квантовая медицина.
09.30 "Арена — спорт", т/ж.
10.00 Квантовая медицина.

17.00 ВЕСТИ.
17.20 С Днем защитника Отечества.

17.30 День за днем.
18.00 Дежурная часть.
18.15 МЭДЭЗЛЕР.

18.00 Аныяк салгал.
18.15 Мальчишник-2000.

18.45 НОВОСТИ.
18.55 Коллаж.
19.00 ВЕСТИ.

18.00 ВЕСТИ.
18.10 Идегал.

18.25 Ыры-хоңчун аждып берейн. Надежда Куулар.
18.55 НОВОСТИ.
19.05 Коллаж.

17.50 МЕДЭЗЛЕР.
18.00 Эрниц эзери.

18.30 Сарыг шажынның өөредии.
18.40 ЦЕНТР АЗИИ.
19.10 Коллаж.

18.05 Моя семья.
19.05 Два рояля.

18.00 ВЕСТИ.
18.10 Идегал.
18.25 Ыры-хоңчун аждып берейн. Надежда Куулар.

18.55 НОВОСТИ.
19.05 Коллаж.

19.25 Клуб "Белый попугай".
20.00 ВЕСТИ.
20.45 "Опаленный берег", т/с.

18.05 Моя семья.
19.05 Два рояля.

18.00 ВЕСТИ.
18.10 Идегал.
18.25 Ыры-хоңчун аждып берейн. Надежда Куулар.

18.55 НОВОСТИ.
19.05 Коллаж.
19.25 Клуб "Белый попугай".

С. М. Достай-биле интервью.
18.45 ТЫВА ЧЕРДЕ.
19.10 Коллаж.

РТР
18.30 "Закон и порядок", т/с.
19.25 Полный туман.

08.20 Дежурная часть.
08.35 Семейные новости.

09.20 Квантовая медицина.
09.30 "Арена — спорт", т/ж.
10.00 Квантовая медицина.

08.20 Дежурная часть.
08.35 Семейные новости.

09.20 Квантовая медицина.
09.30 "Арена — спорт", т/ж.
10.00 Квантовая медицина.

17.00 ВЕСТИ.
17.20 С Днем защитника Отечества.

17.30 День за днем.
18.00 Дежурная часть.
18.15 МЭДЭЗЛЕР.

18.00 Аныяк салгал.
18.15 Мальчишник-2000.

18.45 НОВОСТИ.
18.55 Коллаж.
19.00 ВЕСТИ.

18.00 ВЕСТИ.
18.10 Идегал.

18.25 Ыры-хоңчун аждып берейн. Надежда Куулар.
18.55 НОВОСТИ.
19.05 Коллаж.

17.50 МЕДЭЗЛЕР.
18.00 Эрниц эзери.

18.30 Сарыг шажынның өөредии.
18.40 ЦЕНТР АЗИИ.
19.10 Коллаж.

18.05 Моя семья.
19.05 Два рояля.

18.00 ВЕСТИ.
18.10 Идегал.
18.25 Ыры-хоңчун аждып берейн. Надежда Куулар.

18.55 НОВОСТИ.
19.05 Коллаж.

19.25 Клуб "Белый попугай".
20.00 ВЕСТИ.
20.45 "Опаленный берег", т/с.

18.05 Моя семья.
19.05 Два рояля.

18.00 ВЕСТИ.
18.10 Идегал.
18.25 Ыры-хоңчун аждып берейн. Надежда Куулар.

18.55 НОВОСТИ.
19.05 Коллаж.
19.25 Клуб "Белый попугай".

07.40 Криминал.
07.50 Большие деньги.
08.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.

08.15 Мультфильм.
08.25 Карданный вал.
08.30 Криминал.

07.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.
07.10 Коллаж.

07.40 Интересное кино.
07.50 Большие деньги.

08.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.
08.15 Мультфильм.

08.25 Карданный вал.
08.30 Криминал.
08.40 Впрок.

07.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.
07.10 Коллаж.

07.40 Интересное кино.
07.50 Большие деньги.

08.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.
08.15 Мультфильм.

08.25 Карданный вал.
08.30 Криминал.
08.40 Впрок.

07.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.
07.10 Коллаж.

07.40 Интересное кино.
07.50 Большие деньги.

08.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.
08.15 Мультфильм.

08.25 Карданный вал.
08.30 Криминал.
08.40 Впрок.

07.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.
07.10 Коллаж.

07.40 Интересное кино.
07.50 Большие деньги.

08.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.
08.15 Мультфильм.

08.25 Карданный вал.
08.30 Криминал.
08.40 Впрок.

07.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.
07.10 Коллаж.

07.40 Интересное кино.
07.50 Большие деньги.

08.00 СЕГОДНЯ УТРОМ.
08.15 Мультфильм.

14.50 "Улицы разбитых фонарей-III". "Шла Саша по шоссе", т/с.
15.50 "Бойман и попугай", м/ф.
16.00 СЕГОДНЯ.

16.30 "Лоис и Кларк. Новые приключения Супермена", т/с.
17.20 Интересное кино.
17.30 Впрок.

14.25 Криминал.
14.30 "Чистосердечное признание".

14.50 Путешествия натуралиста.
14.55 В нашу гавань заходили корабли.

16.00 СЕГОДНЯ.
16.30 "Лоис и Кларк. Новые приключения Супермена", т/с.

17.20 Интересное кино.
17.30 Впрок.
17.45 Криминал.

14.25 Криминал.
14.30 "Чистосердечное признание".

14.50 Путешествия натуралиста.
14.55 В нашу гавань заходили корабли.

16.00 СЕГОДНЯ.
16.30 "Лоис и Кларк. Новые приключения Супермена", т/с.

17.20 Интересное кино.
17.30 Впрок.
17.45 Криминал.

14.25 Криминал.
14.30 "Чистосердечное признание".

14.50 Путешествия натуралиста.
14.55 В нашу гавань заходили корабли.

16.00 СЕГОДНЯ.
16.30 "Лоис и Кларк. Новые приключения Супермена", т/с.

17.20 Интересное кино.
17.30 Впрок.
17.45 Криминал.

14.25 Криминал.
14.30 "Чистосердечное признание".

14.50 Путешествия натуралиста.
14.55 В нашу гавань заходили корабли.

16.00 СЕГОДНЯ.
16.30 "Лоис и Кларк. Новые приключения Супермена", т/с.

17.20 Интересное кино.
17.30 Впрок.
17.45 Криминал.

14.25 Криминал.
14.30 "Чистосердечное признание".

14.50 Путешествия натуралиста.
14.55 В нашу гавань заходили корабли.

16.00 СЕГОДНЯ.
16.30 "Лоис и Кларк. Новые приключения Супермена", т/с.

23.40 Герой дня.
00.00 Антропология.
ТВ ЦЕНТР

10.00 Настроение.
12.00 СОБЫТИЯ.
12.15 Настроение.

12.55 Смотрите на канале.
13.00 "Третьего не дано", киноигра.

13.50 Петровка, 38.
14.00 "Узурпаторша", т/с.
15.00 СОБЫТИЯ.

15.15 "Дата".
16.00 "Вариант "Омега", детектив, 2-я серия.

17.20 "Дата".
18.00 СОБЫТИЯ.
18.30 "Лесси", т/с.

12.00 СОБЫТИЯ.
12.15 Настроение.

12.55 Смотрите на канале.
13.00 "Аравийская тетрадь". "Короли и люди", фильм 1-й.

13.30 "Мартышко", "Лесная история", м/ф.

13.50 Петровка, 38.
14.00 "Узурпаторша", т/с.
15.00 СОБЫТИЯ.

15.15 "Дата".
16.00 "Вариант "Омега", детектив, 3-я серия.

17.20 "Дата".
18.00 СОБЫТИЯ.
18.15 Дамский клуб.

18.20 На помощь.
18.30 "Лесси", т/с.

19.00 "Инспектор Деррик", т/с.
20.00 Регионы: прямая речь.
20.30 "Бестолковые", т/с.

12.00 СОБЫТИЯ.
12.15 Настроение.

12.55 Смотрите на канале.
13.00 "Аравийская тетрадь". "Короли и люди", фильм 2-й.

13.25 С утра позже.
13.50 Петровка, 38.

14.00 "Узурпаторша", т/с.
15.00 СОБЫТИЯ.
15.15 "Дата".

16.00 "Вариант "Омега", детектив, 4-я серия.

17.25 "Дата".
18.00 СОБЫТИЯ.
18.15 История болезни.

18.30 "Лесси", т/с.
19.00 "Инспектор Деррик", т/с.
20.00 Регионы: прямая речь.

20.00 Регионы: прямая речь.
20.30 "Бестолковые", т/с.
21.00 СОБЫТИЯ.

21.15 Да!
21.45 На пятке.
22.15 Деловая Москва.

22.30 Просто Россия.
23.00 "Навсегда", т/с.

23.45 Мультфильм.
00.00 СОБЫТИЯ.
00.55 "Наварро", т/с.

01.00 "Криминальный квартал".
02.45 Петровка, 38.

03.00 Постскриптум.
03.10 "Последняя тайна большого пятери".
03.50 СОБЫТИЯ.

04.00 "Отряд Акапулько", т/с.
04.55 "Сказки с того света", т/с.

20.30 "Бестолковые", т/с.
21.00 СОБЫТИЯ.
21.15 "Да!" Программа для молодежи.

21.45 "6:0". Фигурное катание.
22.15 Деловая Москва.

22.30 "21-й кабинет", т/ж.
23.00 "Навсегда", т/с.
23.45 Мультфильм.

00.00 СОБЫТИЯ.
00.15 Лицом к людям.

01.10 Премьера. "Штемп", боевик.
02.45 Петровка, 38.

03.00 Постскриптум.
03.10 "Пусть говорят", ток-шоу.

03.45 СОБЫТИЯ.
03.55 "Отряд Акапулько", т/с.
04.50 "25-й час". "Логово белого червя", фантастический триллер.

20.00 Регионы: прямая речь.
20.30 "Бестолковые", т/с.

21.00 СОБЫТИЯ.
21.15 "Да!". Программа для молодежи.

21.45 Сразись с чемпионом!
22.15 Деловая Москва.

22.30 Мир женщины.
23.00 "Навсегда", т/с.
23.45 Мультфильм.

00.00 СОБЫТИЯ.
00.55 Премьера "Вчерашняя мишень", фантастический боевик.

01.35 Петровка, 38.
02.45 Постскриптум.
03.00 "Открытое дело", ток-шоу.

03.50 СОБЫТИЯ.
04.00 "Отряд Акапулько", т/с.
04.55 "25-й час". "Плоть моя, душа мое", мелодрама.

Шоруйтуген хунуцер-биле!
Бистин уруувус Аяна Павловна ХЕРТЕК ак Улу чылынын эгезинде 18 харлаан. Ол Кара-Хөл ортам школзаан 1998 чыда бир дугаар мөнгүн медаль-биле дооскан доозуку бу хунде ТКУ-нун 2-ги курузунда, эки өөредилгелиг өөренип турар. Уруувуска аас-кежикти, кан дег кадкышалды, эки өөредилгени, кезээде омак-хөлүг чоруурун күзедивис.

Сүт-Хөл кожуун чагыргазы, Сүт-Хөл кожуунун тус чер Төлээлекчилеринин хуралы күш-ажылдык хоочуну, РФ-тин Улус өөредилгезинин тергинин Зоя Дивнижикова СУВАНИКОВА
72 харлында мөчээни-биле ооң дөргүл-төрелдеринге, урууларынга, чоок кижилеринге ханы кажыдалды илередип тур.

ШЫН
Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, индекс 667000.
РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Кан-оол Сат, Алдын-кыс Монгуш, Урана Базыр-оол, Чимисмаа Монгуш, Сергей Хертек, Таан-оол Хертек.
РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; кол редакторун оракачызы — 3-33-91; секретариат — 3-36-82.
Солун келбейн барганда дараазында телефоннарже долгаар: 3-14-94, 3-57-92
КИЛДИСТЕР: Нитиел-политиктик килдис — 3-39-15 Мелээр албан — 3-34-98; Бухгалтерия — 3-41-16.
Солун неделяда уш катап унер. Хемчээли 2 парлама ал. Тиражи 4641. Чагыг 18.
АГАР САНЬЫБЫС: № 4070381040000010000 КБ "Тувакредит", ИНН—1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729. Солун Россия Федерациязынын Парлакта болгаш массалдык информация чепектеринин талазы-биле хоюлдуудулганын чорудулганынга контроль болгаш бүртүктенин Тыва девискээр эргелдиге бүртүктенин. Бүртүктетирген дугаары—Т 00007. Солунда парламаттын материалдарын авторларын бодалдары редакциянын туружу-биле дүшпейн барып болур. Айтынган санары болгаш өске-даа фактылары, дындагылары дээш авторлар боттары харыылар.